

DOI: 10.32347/2786-7269.2024.9.190-207

УДК 725.01.05

д-р архітектури, професор **Косьмій М.М.**,
mykhailo.kosmii@ukd.edu.ua, ORCID: 0000-0003-4823-5573,
ЗВО «Університет Короля Данила», м. Івано-Франківськ,
д-р техн. наук, професор **Габрель М.М.**,
НУ «Львівська політехніка», orcid: 0000-0002-2514-9165,
канд. техн. наук, ст. наук. співробітник **Касіяничук В.Д.**,
vasyl.kasiianchuk@ukd.edu.ua, ORCID: 0000-0003-1343-6025,
к.х.н., доцент кафедри архітектури та будівництва **Шевчук М.О.**,
myroslava.shevchuk@ukd.edu.ua, ORCID: 0000-0003-0362-6378,
ЗВО «Університет Короля Данила», м. Івано-Франківськ

ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПРИКЛАД «ТИЛОВОЇ» ОБЛАСТІ

Здійснено аналіз трансформацій та обґрунтування можливостей підвищення ефективності капітального будівництва в умовах воєнного стану для відновлення й розвитку інфраструктури, організації нових виробництв, покращення умов життя і діяльності мешканців. Проаналізовано існуючий стан капітального будівництва та виконано його порівняння й виявлення ознак, відмінних від будівництва в мирний період, сформульовано пропозиції щодо реформування й розвитку цієї галузі. Підтверджено: капітальне будівництво під час воєнного стану є ризикованим і складним видом діяльності. Визначено вимоги й ознаки для активізації й системного оновлення будівництва і будівельної галузі, що повинні охоплювати: виявлення зруйнованого війною (житла, громадських об'єктів і споруд, у т.ч. соціальної, інженерної, транспортної й виробничої інфраструктури) здійснювати на вимогах екологізації (переробки та повторного використання будівельних відходів, виробництво екологічних виробів і товарів, безвідходного виробництва); диверсифікацію (урізноманітнення) й автономізація (зменшення залежності) галузі від зовнішніх умов і процесів, відмови від надмірної централізації й локалізації галузі та її систем щодо енергопостачання, використання ресурсів тощо; розвиток і використання нових технологій у галузі як способів дій, засобів і предметів праці та якості персоналу, що забезпечує створення споживчих властивостей (об'єктів, споруд, середовища життя й діяльності); підвищення вимог цивільного захисту та життєвої безпеки мешканців і працівників на виробництві; розвиток нових організаційних форм у галузі, зокрема, впровадження й використання систем «життєвого циклу»

діяльності, росту соціально-економічної ефективності рішень і дій, активного й цілеспрямованого впливу фахівця на виробничі процеси в галузі. Проаналізований стан капітального будівництва в державі та Івано-Франківській області підкреслює важливість його розвитку на майбутнє, окреслює процеси й тенденції змін у галузі. Запропоновано використовувати покинуті виробничі приміщення колишніх промислових підприємств під організацію в них виробництва будівельних матеріалів з місцевих сировинних ресурсів і необхідної та соціально важливої продукції з впровадженням досягнень науково-технічного прогресу й інноваційних технологій, а також відновлення й реорганізацію проектно-будівельних компаній — інтеграції проектно-будівельної діяльності в різних кластерах.

Ключові слова: капітальне будівництво; воєнний стан; зміни в будівництві та інвестиціях; науково-технічний прогрес; реконструкція та розвиток.

Постановка проблеми. Будівництво є однією з найстаріших галузей народного господарства, рівень якого вказує на соціально-економічний розвиток країни в цілому. Кризові явища, як і відродження та вихід із криз, найперше відчуються в будівельній галузі. Розвиток будівельної індустрії залежить і тісно пов'язаний із багатьма галузями промисловості, зокрема, енергетики, металургії, машинобудування, хімічної, лісової, деревообробної промисловості тощо. Будівництво об'єднує підрядні будівельні, монтажні, спеціалізовані організації та ті, які виконують роботи господарськими способами. Наприклад: машинобудування постачає будівництву основні засоби механізації й оснащує будівельну галузь технікою; промисловість будівельних матеріалів забезпечує будівництво цеглою, бетоном, розчином, збірними конструкціями, опоряджувальними та іншими матеріалами, необхідними для спорудження будівель. Зв'язок будівництва з іншими галузями промисловості підтверджують такі довоєнні цифри: будівництво споживало 15% усієї промислової продукції, у т.ч. 90% будівельних матеріалів та 50% продукції лісової й деревообробної промисловості; приблизно 70 галузей промисловості постачали ресурси, необхідні для будівництва. В свою чергу, будівництво забезпечує розвиток промисловості. Так, перш ніж розпочати виробництво конкретної продукції, необхідно побудувати виробничі приміщення (шахту, домну, корабельну верф, електростанцію), а для агропромислового комплексу — тваринницькі ферми, заводи з перероблення сільськогосподарської продукції, елеватори, сховища для продукції і добрив, підприємства харчової промисловості тощо.

Базовою галуззю будівельного комплексу є промисловість будівельних матеріалів. До війни серед країн Центральної Європи Україна була одним з найбільших виробників і експортерів різноманітних будівельних матеріалів, які виробляються з природної сировини (вогнетривкі глини, каолін, кварцити, будівельний камінь, кам'яні облицювальні матеріали тощо) та хімічним способом (пластмаси, смоли, клейкі речовини, покрівельні матеріали, полістиролові й кумаринові плити та ін.). Найбільшими довоєнними центрами промисловості будівельних матеріалів були – Донецьк, Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Кривий Ріг, Маріуполь. У Донбасі зосереджені великі запаси високоякісних карбонатних порід (мергелі, доломіт, вапняки, крейда), з яких виробляють напівфабрикат цементу – клінкер. Тут діяли найбільші цементні підприємства України – Амвросіївський (до нього належать п'ять заводів і чотири кар'єри), Краматорський та Єнакіївський цементні комбінати.

Сьогодні агресором зруйновані в переважній більшості підприємства промисловості на сході й півдні України або вони знаходяться на окупованих територіях. У «тилових» областях, зокрема, Івано-Франківщині, наявний потенціал розвитку потужностей з виробництва будівельних матеріалів на основі існуючих промислових потужностей з необхідною їх реконструкцією, а також утворення нових виробничих і проектних структур для відбудови зруйнованих підприємств і об'єктів інфраструктури як у регіоні, так і за його межами. Все це повинно здійснюватися під ефективним керівництвом відповідних територіальних громад, обласної й районних військових адміністрацій відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

Аналіз досліджень публікацій. З означеної проблематики існує ряд публікацій, які носять загально інформаційний і рекомендаційний характер. Наприклад, Т. Одаренко, розглядаючи передумови й перспективи розвитку будівельного комплексу України, оцінює промисловість будівельних матеріалів як комплекс галузей у складі важкої промисловості, які виготовляють матеріали, деталі й конструкції для всіх видів будівництва (цементу, азбестоцементних виробів, збірних залізобетонних і бетонних конструкцій та виробів, стінових матеріалів, будівельної кераміки, будівельних матеріалів та виробів з полімерної сировини, нерудних будівельних матеріалів, пористих заповнювачів тощо) [2]. Ю. Прав, систематизуючи принципи функціонування регіонального інвестиційно-будівельного комплексу, пропонує розглядати його як організовану територіальну сукупність будівельних виробництв і результатів їх господарської діяльності з регіонально-галузевим управлінням [3], а А. Панін деталізує сучасний інструментарій управління інвестиційно-будівельним

комплексом [4]. Чимало науковців погоджуються, що на сучасному етапі будівельна галузь не є конкурентоспроможною, і лише на регіональному рівні підприємства будівельної галузі центральних районів та великих міст з їх значними потужностями та інвестиційною привабливістю відіграють провідну роль, а на загальнодержавному рівні будівельній галузі України бракує для цього необхідних ресурсів, фінансових і організаційних перетворень [5–6]. На відставанні будівельного комплексу від сучасних вимог ринку практично за всіма параметрами (товарним, господарським, матеріально-технічним, соціальним та ін.) наголошують Н. Петрищенко та Н. Серьогіна [7], О. Ковтун [8]. На їх думку, проблеми й перешкоди розвитку будівництва сповільнюють соціально-економічний розвиток країни, погіршують її конкурентну позицію. О. Латишева та А. Сайко [9] стверджують, що така ситуація обумовлена збільшенням ступеню зношення основних засобів, зменшенням обсягів введення нових основних засобів, зниженням рентабельності діяльності будівельних підприємств. Поліпшення роботи будівельних підприємств з метою забезпечення їх конкурентоспроможності можливе за рахунок оновлення основних засобів; впровадження інноваційних будівельних технологій; підвищення якості будівельної продукції; вдосконалення управління, розширення горизонту планування; впровадження довгострокових програм фінансування будівництва; сприяння розвитку кластерних утворень [10–11].

Хоч проблематика будівельної галузі достатньо розкрита в науковій літературі, необхідні подальші дослідження, особливо проблем капітального будівництва в умовах воєнного стану, реорганізації виробництв і утворення нових компаній.

Метою статті – аналіз можливостей та обґрунтування засобів підвищення ефективності галузі будівництва в умовах воєнного стану для забезпечення відновлення й розвитку держави, зміцнення її обороноздатності та підвищення рівня життя населення.

Аналіз проведено на прикладі Івано-Франківської області та процесів у будівельній галузі.

Виклад основного матеріалу. I. Капітальне будівництво як галузь і сфера діяльності. Капітальне будівництво – це діяльність держави, юридичних і фізичних осіб, спрямована на створення нових та модернізацію наявних основних фондів виробничого і невиробничого призначення [12]. Воно є однією з найважливіших галузей матеріального виробництва країни. Поняття «капітальне будівництво» охоплює як нове будівництво (житла, підприємств, доріг, громадських будівель і споруд) на нових майданчиках, так і розширення – реалізацію нових черг діючих об'єктів та додаткових комплексів, їх реконструкцію, перебудову та технічне переоснащення для підвищення

технічного рівня окремих виробництв, а також капітальний ремонт і реставрацію об'єктів [13].

Капітальне будівництво має свої особливості й форми організації та управління, які вирізняють його від інших галузей народного господарства складністю й різноманітністю будівельної продукції (від односімейних житлових будинків до великих промислових комплексів та складних об'єктів інженерної інфраструктури). У галузі постійно: удосконалюються технології і організаційні форми проведення робіт; впроваджуються досягнення науково-технічного прогресу і передового досвіду; зростає різноманітність структур підрядних організацій і підприємств, рівень їх спеціалізації та кооперації; зростає значення галузі у відтворенні основних фондів галузей народного господарства країни; змінюється галузева структура та розміщення підприємств; реформуються форми залучення у виробництво відкритих природних ресурсів; зростає роль галузі в комплексному розвитку містобудування, забудови населених пунктів, створенні бази для підвищення матеріального й культурного рівня життя народу. У цілому система капітального будівництва сприяє реалізації ефективної інвестиційної політики держави, визначає народногосподарські пропорції, масштаби й темпи розвитку окремих галузей і виробничих сил на локальних територіях, а також темпи науково-технічного прогресу в інших галузях економіки. Ця сфера залишається однією з найбільш монополізованих у структурі народного господарства України [14]. В довоєнний час за обсягом виробленої продукції та кількістю зайнятих працівників будівельна галузь складала майже десятку частину економіки України.

До будівельного процесу залучені проектні, інжинірингові фірми, замовники об'єктів, виробники та постачальники матеріалів і обладнання, фінансові установи та державні органи. При цьому помітна різноманітність будівельних фірм за їх розмірами та спеціалізацією – від дрібних кустарних і сімейних фірм до гігантів будівельної індустрії з мільярдним оборотом. Серед галузей, які обслуговують будівельний комплекс, насамперед, необхідно виділити важке машинобудування. В довоєнний період машинобудівні підприємства виробляли майже 2 тис. різних типів машин, механізмів, устаткування для виконання промислового, житлового, шляхового будівництва, меліорації земель, комунального господарства, а також для добування і виробництва будівельних матеріалів, серед них – екскаватори, бульдозери, котки, трубоукладачі, будівельні крани тощо. Виходячи зі спеціалізації й матеріалоемності, машинобудівні підприємства розміщені поблизу необхідних сировинних ресурсів. Наприклад, металомісткі виробництва розташовані поблизу металургійних баз (Дніпропетровська, Харківська, Запорізька,

Донецька області), а менш металомісткі – у центрах з висококваліфікованими робочими кадрами (Київ, Одеса, Львів тощо).

Важливою (обслуговуючою будівельний комплекс) галуззю є проектно-конструкторська й пошукова діяльність. На території України до війни налічувалося більше 300 таких організацій і установ. Без їх продукції (проектної та кошторисної документації) неможливе будівництво [14].

Промисловість будівельних матеріалів розвивається під впливом сировинного, споживчого і транспортного факторів, а розміщення її підприємств залежить від переважання хоча б одного з них. Ця промисловість відзначається складністю галузевої структури. Зокрема, цементна промисловість й цементна сировина розповсюджені на території України, зростає кількість цементних комбінатів та покращується якість продукції (збільшилася частка високоякісних сортів цементу). На території України свого часу утворились великі зони виробництва цементу: південно-східна (Донецька обл.), західна (Рівненська, Івано-Франківська, Львівська і Хмельницька області) та південна (Миколаївська обл.). В умовах воєнного стану підприємства цієї галузі на сході і півдні нашої держави майже не працюють або працюють на окупованих територіях [15]. Основне навантаження по виробництву цементу взяли на себе підприємства, які розміщені і працюють в «тилових» областях Західної України, зокрема ПрАТ «Івано-Франківськ цемент».

II. Війна та зміни в капітальному будівництві держави та регіонів.

Україна вже третій рік знаходиться у стані повномасштабної війни з Росією, що істотно впливає на народне господарство в цілому і на будівельну галузь зокрема, викликає серйозні зміни в соціально-культурній сфері в усіх регіонах, територіальних громадах нашої держави. Будівельна галузь також переживає великі зміни та виклики [16]. З початком повномасштабного вторгнення і в період війни велика частина українських підприємств призупинила або обмежила виробництво продукції, частина – переорієнтувалась на потреби ЗСУ. Багато будівельних підприємств і об'єктів виробничої інфраструктури пошкоджено чи зруйновано, в тому числі постачальники сировини та комплектуючих з елементами логістики. Зокрема:

- ушкоджено інженерну інфраструктуру, що негативно вплинуло на роботу будівельного комплексу;
- відчувається дефіцит будівельних матеріалів, напівфабрикатів, будівельної техніки, комплектуючих, що негативно проявилось на роботі будівельних підприємств і установ;
- зростає частка будівельних матеріалів і техніки, яку доводиться закуповувати по імпорту, обсяги якого теж обмежені через пошкодження портової інфраструктури;

- відбувається перебудова логістичних зв'язків і імпортозаміщення після відмови від товарів з Російської федерації і Білорусі;
- скоротилась кількість кваліфікованого персоналу в галузі через мобілізацію й еміграцію за кордон;
- частина проектних і будівельних організацій припинили чи скоротили свою діяльність через дефіцит кваліфікованих кадрів;
- в останній період додалася нова форс-мажорна обставина – блекаут, що негативно позначилося і на будівельній галузі. Незважаючи на те, що більшість підприємств змогли себе забезпечити автономними джерелами енергії, це не тільки збільшило їх витрати, а й обмежило темпи та обсяги виконання будівельно-монтажних робіт.

Значно зросла собівартість будівельно-монтажних робіт через подорожчання матеріальних і людських ресурсів, а також собівартість будівництва, у т.ч. вимоги влаштування відповідного ДБН щодо облаштування об'єктів цивільного захисту [17]. Додається також збільшення вартості пально-мастильних матеріалів, енергетична криза, фактичне припинення кредитування, закладення постачальниками у вартість додаткових ризиків, перебудова зв'язків і логістики – все це впливає на будівельну галузь. Деякі учасники ринку стверджують, що витрати на будівництво об'єктів зросли в декілька разів порівняно з довоєнними, а купівельна спроможність населення знизилася. Навіть за наявності коштів в умовах невизначеності покупці обережні щодо інвестування в нерухомість, частина потенційних покупців займає вичікувальну позицію. Запуск державної програми пільгової іпотеки «Оселя» так і не виявив суттєвого впливу на ринок, оскільки обсяги кредитування незначні. Внутрішньо переміщені українці формують попит на житлову нерухомість, але його недостатньо з огляду на відсутність достатньої кількості заощаджень. Війна змусила людей більш виважено ставитись до інвестицій у нерухомість. Ті, хто все ж наважується на купівлю житла, віддають перевагу готовим квартирам або житлу із високим ступенем готовності переважно у західних чи центральних регіонах України та в Києві. При купівлі житла більшість покупців розглядають можливість розтермінування оплати, наявність у будинку резервної чи автономної інфраструктури. Переваги надаються меншим квартирам, нижнім поверхам з метою безпеки й доступності на випадок відключення електроенергії [18].

Відбувається реформування дозвільно-реєстраційних процедур галузі. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову від 24.06.2022 № 722 «Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану», які встановлюють особливості їх здійснення в умовах воєнного стану [19]. Це рішення спрощує подання та отримання дозвільних і

реєстраційних процедур у будівництві під час дії воєнного стану та протягом одного року з дня його припинення чи скасування. В пріоритеті – відбудова країни, втілення нових стандартів безпеки і цивільного захисту, полегшення оформлення документації, поглиблення цифровізації і подальший розвиток Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва [15; 20]. Це має сприяти прозорості, законності і усуненню корупційної складової.

ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту» [17] встановлює вимоги до проектування та будівництва захисних споруд цивільного захисту (сховищ, протирадіаційних укриттів) та споруд подвійного призначення із захисними властивостями сховищ або протирадіаційних укриттів. В умовах війни і післявоєнний період капітальному будівництву дозволяється відновлювати інфраструктуру, житло, промисловість, об'єкти соціально-культурного призначення, які були зруйновані чи пошкоджені внаслідок бойових дій, а також створювати нові робочі місця, що сприятиме економічному зростанню галузі й держави.

Процес відбудови вже розпочався зі створення «Плану відновлення України», в рамках якого визначено перелік Національних програм для досягнення ключових результатів. «U-LEAD з Європою» розпочав надання підтримки 24 відібраним громадам у розробці Програм комплексного відновлення території та Планів відновлення й розвитку громад [21]. Програма – це аналітично-просторовий документ, який визначає основні містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення території, постраждалої внаслідок збройної агресії. План – це документ стратегічного планування, який включатиме завдання і заходи відновлення та розвитку, проекти місцевого розвитку. Ці два види документації є взаємопов'язаними й допоможуть громадам забезпечувати ефективну відбудову, залучати кошти на реалізацію проектів відновлення.

В умовах воєнного стану для вирішення проблем капітального будівництва необхідно забезпечити доступ до ресурсів, підвищити безпеку життя й здоров'я працівників галузі. Це може включати проведення навчання з безпеки, створення безпечних зон на будівельних майданчиках, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту. Для покращення логістики необхідно включати в плани будівництво нових доріг і мостів, а також розвиток усіх видів і систем перевезень. Для покращення планування будівельно-монтажних робіт і оптимізації видатків необхідно стабілізувати законодавство. Важливо розуміти, що відбудова країни не має бути відтворенням того, що існувало раніше. Повоєнна відбудова України передбачає нову архітектурно-просторову політику, нову індустріалізацію й соціально-культурну модернізацію держави. Підходи до відбудови і розвитку населених пунктів,

розробки проектної документації мають бути переосмислені та якісно змінені – з урахуванням нових викликів, сучасних тенденцій і передового світового досвіду з впровадженням власних інноваційних розробок [22].

III. Характеристика ситуації і процесів у сфері будівництва Івано-Франківської області. Внесок будівельних підприємств у створення валової доданої вартості області протягом п'яти років складав майже 4% (2020 р. – 3,5%, 2021 – 3,9%). Серед загальної кількості зайнятого населення області 5% – працівники будівельної галузі (за станом на 01.01.2024 р. в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій (ЄДРПОУ) налічувалось 2149 юридичних осіб, перший вид діяльності за КВЕД-2010 належить до секції «Будівництво, що на 3,7% більше від відповідної дати попереднього року [23–24]. Упродовж 2023 р. в області зареєстровано 92 юридичні особи з першим видом діяльності «Будівництво», з яких: 82,6% – товариства з обмеженою відповідальністю, 13% – кооперативи, 3,3% – приватні підприємства, 1,1% – товариства з додатковою відповідальністю. За станом на 01.01.2024 р. в будівельній галузі області зареєстровано 1054 фізичні особи – підприємці, що на 18,2% більше, ніж на відповідну дату попереднього року, і тенденція до збільшення кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання в будівельній галузі продовжується¹.

Минулого року в області обсяги виробленої будівельної продукції з будівництва будівель порівняно з попереднім роком зросли на 8,4%, у т.ч. нежитлових – на 35,6%. Водночас зведення житлових будівель зменшилося на 25,4%, а індекс будівництва інженерних споруд склав 148,3%. Частка області в загальному обсязі виробленої будівельної продукції в Україні у 2023 р. склала 3,2%, посівши дев'яте місце серед регіонів України (2021 – 11 місце, 2022-й – 9). В області 2023 р. прийнято в експлуатацію 526,1 тис. кв. м загальної площі житлових будівель нового будівництва, що на 6,6% більше від 2022 року.

За обсягом прийнятого в експлуатацію житла Івано-Франківщина минулого року посіла п'яте місце серед регіонів держави, за темпами зростання проти попереднього року – 14 місце. Переважає прийняття в експлуатацію житлових будівель – у містах протягом 2021–2023 рр. перевищували 60%. Частка Івано-Франківської області в загальнодержавному обсязі введеного житла склала 7,1%. За підсумками опитування, більше половини (53,3%) домогосподарств Прикарпаття задоволені та дуже задоволені своїми житловими умовами.

На території області також активно здійснюється будівництво нежитлових приміщень, серед яких промислові будівлі, склади, торговельні

¹ У статті використано дані аналітичної довідки про результати діяльності будівельної галузі Івано-Франківської області та інших офіційних джерел.

споруди, готелі, ресторани та інші будівлі. Загальна площа прийнятих в експлуатацію (за даними 2023 р.) нежитлових будівель нового будівництва склала 84096 кв м, що на 12,6% більше за попередній рік. Івано-Франківщина за обсягом збудованих нежитлових приміщень посіла 12-те місце серед регіонів держави (3,6% в загальнодержавному введенні нежитлових приміщень). Серед прийнятих в експлуатацію у 2023 р. на території області нежитлових будівель 31,3% загальнообласного обсягу становили промислові будівлі й склади загальною площею 26299 м², 22,6% – торговельні будівлі (19053 м²), 18,9% – готелі, ресторани та аналогічні будівлі (15890 кв м²). Частка будівель для публічних виступів, закладів освітнього, медичного та оздоровчого призначення складала 3,8% (3166 м² загальної площі). Із об'єктів соціальної сфери на території області прийнято в експлуатацію амбулаторію групової практики сімейної медицини, будинок культури, критий спортивний зал тощо.

У січні – червні нинішнього року в області прийнято в експлуатацію 61135 кв м загальної площі нежитлових будівель (на 15,8% більше, ніж за відповідний період попереднього року). Крім торговельних будівель (загальною площею 12348 м², або 20,2% загальнообласного обсягу прийнятих в експлуатацію нежитлових будівель), на території області введено туристично-відпочинковий комплекс, будинки для сімейного відпочинку, виробничо-складські приміщення, зерносховище, автостанцію, гараж, культові споруди, прийнято в експлуатацію школу, амбулаторію монопрактики сімейної медицини, фізкультурно-відпочинковий комплекс.

Будівельний комплекс області є привабливим для інвестування – протягом останніх років частка капітальних інвестицій у будівництво складає 15–22% загальнообласного обсягу капітальних інвестицій. За 2023 р. будівництвом освоєно 1262,1 млн грн капітальних інвестицій, що становить 15% загальнообласного обсягу освоєних інвестицій (за перше півріччя нинішнього року 858,7 млн грн і 17,6% відповідно). За минулий рік 19,7% отриманого прибутку в цілому по галузі в Україні забезпечено будівельними організаціями Івано-Франківської області (за 2022 р. будівництвом України допущено 17584, млн грн збитку). Операційна діяльність будівельної галузі в 2023 р. була рентабельною – рівень рентабельності склав 4,6%.

Упродовж останніх двох років намітилася позитивна динаміка у виробництві портландцементу, клінкерів цементних, каменю дробленого, а також дверей, плиток і плит керамічних, елементів і збірних конструкцій для будівництва з цементу, бетону чи каменю штучного, розчинів бетонних, сумішей асфальтових для дорожнього покриття, листів профільованих холоднодеформованих, зі сталі нелегованої. Водночас зменшилися обсяги у виробництві цегли керамічної будівельної, виробів столярних і конструкцій

будівельних, з деревини, пісків будівельних (глинисті, каолінові, полевошпитові), крім кременистих і металоносних пісків.

У 2023 р. у структурі експорту товарів частка деревини та виробів із деревини склала 16,5% загальнообласних обсягів (у 2022 р. – 18,6%, протягом першого півріччя 2024 р. – 18,8%). Порівняно з 2022 р. обсяги експорту цих товарів зменшилися на 20,2%. Водночас суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності Івано-Франківщини за минулий рік було експортовано виробів із каменю, гіпсу, цементу на суму 3,5 млн дол. США (у 2022 р. – 2,9 млн дол., I півріччя 2024 р. – 2,3 млн).

У «тилових» областях, зокрема, на Івано-Франківщині, необхідно провести інвентаризацію виробничих приміщень колишніх промислових підприємств, які з різних причин припинили свою діяльність, і перепланувати їх організацію виробництв будівельних матеріалів і продукції, необхідної для ЗСУ. Для прикладу, це приміщення Хриплинського промислового вузла в м. Івано-Франківську, приміщення і територія бувшого заводу ТОС «Барва» в с. Ямниця, приміщення покинутих хімічних виробництв в м. Калуші, заводів сільського машинобудування і електрооснастки в м. Коломиї, бувших лісокомбінатів і багато ін. Практично в кожній територіальній громаді є приміщення, які можна перепрофілювати під виробництва необхідної продукції, а також організування в окремих із них відповідних виробництв і організацій. Щодо кадрового забезпечення доцільно працевлаштовувати випускників спеціалізованих ліцеїв, коледжів, вищих навчальних закладів на створених підприємствах, в будівельних і проектних організаціях з відповідним бронюванням на період воєнного стану.

Таким чином, для активізації й системного оновлення будівництва і будівельної галузі необхідні:

- виявлення зруйнованого війною (житла, громадських об'єктів і споруд, у т.ч. соціальної, інженерної, транспортної й виробничої інфраструктур) здійснювати на вимогах екологізації (переробки та повторного використання будівельних відходів, виробництво екологічних виробів і товарів, безвідходного виробництва);

- диверсифікація (урізноманітнення) та автономізація (зменшення залежності) галузі від зовнішніх умов і процесів, відмови від надмірної централізації й локалізації галузі та її систем щодо енергопостачання, використання ресурсів тощо;

- розвитку й використання нових технологій у галузі як способів дій, засобів і предметів праці та якості персоналу, що забезпечує створення споживчих властивостей (об'єктів, споруд, середовища життя й діяльності);

- зростання вимог цивільного захисту та життєбезпеки мешканців і працівників на виробництві;
- розвиток нових організаційних форм у галузі, зокрема, впровадження й використання систем «життєвого циклу» діяльності, росту соціально-економічної ефективності рішень і дій, активного й цілеспрямованого впливу фахівця на виробничі процеси в галузі.

Висновки. Капітальне будівництво – це галузь народного господарства, де створюються основні фонди виробничого і невиробничого призначення, як готова будівельна продукція. За своєю організаційною побудовою ця галузь є єдиним будівельним комплексом країни. Її значення і роль визначаються участю у творенні основних фондів інших галузей народного господарства країни, удосконаленні галузевої структури та розміщення виробництв, залученні та використанні відкритих природних ресурсів, комплексному соціально-економічному розвитку країни, районів, територіальних громад, а також реалізації програм у сфері містобудування, забудови населених пунктів, створенні бази для підвищення матеріального й культурного рівня життя народу.

Капітальне будівництво під час воєнного стану є ризикованим і складним видом діяльності. Однак, незважаючи на труднощі, воно відіграє важливу роль в економічному розвитку країни і зміцненні обороноспроможності. Постає вимога вирішення проблем капітального будівництва під час воєнного стану та збереження галузі будівництва. Це позитивно вплине на життя населення та поліпшить післявоєнну відбудову країни, сприятиме нарощуванню обсягів виробництва необхідної продукції та відкриттю нових підприємств, організації додаткових робочих місць, а також соціально-економічному зростанню територіальних громад і в цілому України.

Проаналізовано стан капітального будівництва в державі та Івано-Франківській області, яка в умовах воєнного стану є тиловою, процеси й тенденції змін у галузі. Запропоновано використовувати покинуті виробничі приміщення колишніх промислових підприємств під організацію в них виробництва будівельних матеріалів з місцевих сировинних ресурсів і необхідної та соціально важливої продукції з впровадженням досягнень науково-технічного прогресу й інноваційних технологій, а також відновлення й реорганізацію проектно-будівельних компаній — інтеграції проектно-будівельної діяльності в різних кластерах.

Впровадження результатів досліджень і конкретних пропозицій дасть можливість активізувати виробництва і частково поповнити дефіцит в будівельних матеріалах, який виник через зруйновані агресором аналогічні підприємства на сході і півдні України, здійснювати реконструкцію існуючих

та будівництво нових виробничих приміщень, відновлювати й модернізувати інженерну інфраструктуру, розвинути будівництво житла, об'єктів соціально-культурного призначення, організувати додаткові робочі місця, в т.ч. для тимчасово переміщених осіб, поповнити місцеві бюджети.

Перелік використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України [док. 389-VIII, чинний, ред. від 27.07.2024] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 28. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Одаренко Т.Є. Передумови та перспективи розвитку будівельного комплексу України / Т.Є. Одаренко // Цифровий репозитарій ХНАМГ, 2013. <https://core.ac.uk/reader/13358553>
3. Прав Ю.Г. Принципи функціонування регіонального інвестиційно-будівельного комплексу / Ю.Г. Прав // Науковий вісник: Державне управління. – 2020. – № 2(4). [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2\(4\)-279-289](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2(4)-279-289)
4. Панін А.Г. Сучасний інструментарій управління інвестиційно-будівельним комплексом / А.Г. Панін // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2012. – Вип. 3. – С. 246–252.
5. Антонова Л.В. Стратегічні пріоритети розвитку державного регулювання будівельної галузі економіки України / Л.В. Антонова // Наукові праці. Державне управління. – 2014. – Вип. 223, т. 235. – С. 143–149.
6. Пинда Ю.В. Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону / Ю.В. Пинда // Наука молода. – 2011. – № 15–16. – С. 310–313.
7. Петрищенко Н.А. Сучасні проблеми будівельного комплексу України / Н.А. Петрищенко, Н.В. Сergyogina // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 4. – С. 146–150.
8. Ковтун О.І. Організаційно-економічні альтернативи забезпечення конкурентоспроможності регіональних господарських систем / О.І. Ковтун // Науковий вісник НЛТУ України. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12. – С. 207–219.
9. Латишева О.В. Будівельна галузь України: сучасний стан та її роль у забезпеченні сталого розвитку національної економіки / О. В. Латишева, А. Д. Сайко // Економічний вісник Донбасу. – 2019. – № 2 (56). – С. 66–73. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/158397/09>
10. Пушкар Т.А. Територіально-функціональна організація діяльності будівельного комплексу регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: / Т.А. Пушкар; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х., 2009. – 22 с.

11. Серьогіна Н.В. Вплив рівня інвестування на розвиток будівельної галузі / Н.В. Серьогіна, Я.С.Вішня // Економіка та підприємництво. – 2022. – № 1 (124). – С. 57–60. http://econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/1_2022/11.pdf
12. Господарський кодекс України (ГКУ) [док. 436-IV, зі змінами від 22.02.2024]. Глава 33. Капітальне будівництво. <https://leschishin.org/laws/ec/ec33.php#gsc.tab=0>
13. Про основи містобудування: Закон України [док. 2780-XII, чинний, ред. від 31.03.2023] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 52. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text>
14. Сафонов Ю.М. Економіко-правові основи капітального будівництва / Сафонов Ю. М., Кравець В. Р., Олюха В. Г. та ін. – К.: Центр учбової літ., 2014. – 236 с.
15. Пріоритети розвитку реального сектора в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України: аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2024. – 104 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024/03>
16. Жужа М. Тенденції в будівельній галузі під час воєнного стану. Як війна впливає на будівельну галузь? / Михайло Жужа // PRO INFO BUD.UA. – 2023. <https://clcgroupp.com.ua/blog/tendencziyi-v-budivelnij-galuzi-pid-chas-voyennogo-stanu/#:~:text>
17. ДБН В.2.2-5:2023. Захисні споруди цивільного захисту. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. – К., 2023. https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3225773063500990463
18. Бабич Ю. Що очікує ринок нерухомості у 2024 році: від глобальних тенденцій до локальних прогнозів / Юлія Бабич // 24 Нерухомість. https://realestate.24tv.ua/shho-ochikuye-rinok-neruhomosti-2024-rotsi-prognoz-dlya-ukrayini_n2461675
19. Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 722 від 24.06.2022 р. <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zdijsnennya-dozvilnih-ta-reyestracijnih-procedur-u-budivnictvi-v-umovah-voyennogo-stanu-i240622-722>
20. Коба О.В. Ризики і загрози економічної безпеки будівельної галузі України в умовах воєнного стану / О.В. Коба // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2020. – Вип. 6. – С. 352–358.
21. Інформаційна довідка про План відновлення України; Підготовлена у рамках проєкту «Просування правозахисного порядку денного для відновлення України», що реалізується за підтримки National Endowment For Democracy

- (NED). https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/Informaciyna_dovidka_pro_plan_vidnovlennya_Ukrainy.pdf
22. Habrel M. Meritocentric model of Spatial Development in Ukraine: updating the General Scheme of Planning of the State Territory / Habrel M., Kosmii M., Habrel M. // *Spatium*. – 2022, June. – № 47. – Pp. 21–31. <https://spatium.rs/index.php/home/article/view/356/215>
23. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 роки: Рішення обласної ради від 21.02.2020 [док. 1381-34/2020]. – Івано-Франківськ, 2020. – 99 с. <https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/documentu-2021/10-06-2021-strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoi-oblasti-na-2021-2027-roki.pdf>
24. Івано-Франківщина в цифрах. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. https://ifstat.gov.ua/KONF_1/2021/1kv/PDF ; <https://www.ifstat.gov.ua/INDEX.HTM#:~:text>
25. Аналітична довідка про результати діяльності будівельної галузі Івано-Франківської області за 2023 р. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2024. – 8 с.

Doctor of Architecture, Professor **Mykhailo Kosmii**,
 Universit of King Danylo, Ivano-Frankivsk,
 Doctor of Sciences, Professor **Mykola Habrel**,
 Lviv Polytechnic National University,
 PhD, Senior Researcher **Vasyl Kasiianchuk**,
 PhD, Associate Professor **Myroslava Shevchuk**,
 Universit of King Danylo, Ivano-Frankivsk

TRANSFORMATIONS AND FEATURES OF CAPITAL CONSTRUCTION IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW. AN EXAMPLE OF THE "REAR" AREA.

The article analyzes the transformations and substantiations of possibilities of increasing of efficiency of capital construction in conditions of martial law for restoration and development of infrastructure, organization of new productions, improvement of living conditions and activity of residents. The existing state of capital construction has been analyzed and its comparison and identification of features different from construction in the peacetime has been carried out, proposals for reforming and developing this industry have been formulated. Confirmed: Capital construction during martial law is a risky and complex activity. The requirements and signs for the activation and systemic renovation of construction and construction industry, which should cover: the identification of war-torn (housing,

public facilities and structures, including social, engineering, transport and industrial infrastructure) to implement on the requirements of ecologization (recycling and reuse of construction waste, production of environmental products and goods, waste-free production) are defined; diversification (diversification) and autonomization (reduction of dependence) of the industry from external conditions and processes, refusal of excessive centralization and localization of the industry and its systems for energy supply, use of resources, etc.; development and use of new technologies in the industry as methods of action, means and objects of labor and quality of personnel, which ensures the creation of consumer properties (objects, structures, environment and activities); increasing the requirements of civil protection and life safety of residents and workers in workplace; development of new organizational forms in the industry, in particular, the introduction and use of systems of "life cycle" of activity, growth of socio-economic efficiency of decisions and actions, active and purposeful influence of a specialist on production processes in the industry. The analyzed state of capital construction in the state and Ivano-Frankivsk region emphasizes the importance of its development for the future, outlines the processes and trends of changes in the industry. It is proposed to use abandoned production facilities of former industrial enterprises for the organization of the production of building materials from local raw materials and necessary and socially important products with the introduction of scientific and technological progress and innovative technologies, as well as the restoration and reorganization of design and construction companies — the integration of project construction activities in various clusters.

Keywords: Capital construction; martial law; changes in construction and investment; scientific and technical progress; reconstruction and development.

REFERENCES:

1. On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine (2015). Bulletin of the Verkhovna Rada. № 28. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. {in Ukrainian}
2. Odarenko, T.E. (2013). Prerequisites and prospects for the development of the construction complex of Ukraine. Digital repository of KhNAMG. <https://core.ac.uk/reader/13358553>. {in Ukrainian}
3. Prav, Y.G. (2020). Principles of functioning of the regional investment and construction complex. Scientific Bulletin: Public Administration. № 2(4). [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2\(4\)-279-289](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2(4)-279-289). {in Ukrainian}
4. Panin, A.G. (2012). Modern tools for managing the investment and construction complex. Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration. Series: Management. Vyp. 3, pp. 246–252. {in Ukrainian}

5. Antonova, L.V. (2014). Strategic priorities for the development of state regulation of the construction industry of the economy of Ukraine. Scientific works. Public administration. Vyp. 223, vol. 235, pp. 143–149. {in Ukrainian}
6. Pinda, Y.V. (2011). Organizational and economic support of competitiveness of the construction complex of the region. Science is young. No. 15–16, pp. 310–313. {in Ukrainian}
7. Petrishchenko, N.A., Seryogina, N.V. (2014). Modern Problems of the Construction Complex of Ukraine. Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences. No. 4, pp. 146–150. {in Ukrainian}
8. Kovtun, O.I. (2009). Organizational and economic alternatives for ensuring the competitiveness of regional economic systems. Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine. – Lviv: RVV NLTU of Ukraine, issue. 12/19, pp. 207–219. {in Ukrainian}
9. Latysheva, O.V., Saiko, A.D. (2019). Construction industry of Ukraine: current state and its role in ensuring sustainable development of the national economy. Economic Bulletin of Donbass. No. 2(56), pp. 66–73. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/158397/09>. {in Ukrainian}
10. Pushkar, T.A. (2009). Territorial-functional organisation of the activities of the construction complex of the region. Dis... Cand. Econ. Sciences; Kharkiv. {in Ukrainian}
11. Seryogina, N.V., Vishnya, Y.S. (2022). The impact of the level of investment on the development of the construction industry. Economics and Entrepreneurship. No. 1 (124), pp. 57–60. http://econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/1_2022/11.pdf. {in Ukrainian}
12. Commercial Code of Ukraine (436-IV, as amended on 22.02.2024) Chapter 33: Capital construction. <https://leschishin.org/laws/ec/ec33.php#gsc.tab=0>. {in Ukrainian}
13. On the Fundamentals of Urban Planning: Law of Ukraine (1992). Bulletin of the Verkhovna Rada. № 52. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text>. {in Ukrainian}
14. Safonov, Y. M., Kravets, V. R., Oliukha, V. G. [et al.] (2014). Economic and Legal Foundations of Capital Construction Center for Educational Literature, Kyiv. {in Ukrainian}
15. Priorities for the development of the real sector in the conditions of war and post-war economic recovery of Ukraine (2024): analytical report. NISS, Kyiv. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024/03>. {in Ukrainian}
16. Zsuzsa, M. (2023). Trends in the construction industry during martial law. How does the war affect the construction industry? PRO INFO BUD. UA.

<https://clcgroup.com.ua/blog/tendencziyi-v-budivelnij-galuzi-pid-chas-voyennogo-stanu/#:~:text.> {in Ukrainian}

17. DBN V.2.2-5:2023. Civil defense protective structures. Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine. Kiev. https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3225773063500990463. {in Ukrainian}

18. Babich, Y. (2024). What awaits the real estate market in 2024: from global trends to local forecasts. 24 Real Estate. https://realestate.24tv.ua/shho-ochikuye-rinok-neruhomosti-2024-rotsi-prognoz-dlya-ukrayini_n2461675. {in Ukrainian}

19. Some issues of the implementation of permitting and registration procedures in construction under martial law (2022): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 722. <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zdijsnennya-dozvilnih-ta-reyestracijnih-procedur-u-budivnictvi-v-umovah-voyennogo-stanu-i240622-722>. {in Ukrainian}

20. Koba, O.V. (2020). Risks and threats to the economic security of the construction industry of Ukraine under martial law. Bulletin of Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences. Vyp. 6, c. 352–358. {in Ukrainian}

21. Information on the Recovery Plan of Ukraine; Prepared within the framework of the project "Advancing the Human Rights Agenda for the Recovery of Ukraine", which is implemented with the support of National Endowment For Democracy (NED). https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/Informaciyna_dovidka_pro_plan_vidnovlennya_Ukrainy.pdf. {in Ukrainian}

22. Habrel M., Kosmii M., Habrel M. (2022). Meritocentric model of Spatial Development in Ukraine: updating the General Scheme of Planning of the State Territory. *Spatium*. № 47, pp. 21–31. <https://spatium.rs/index.php/home/article/view/356/215>. {in Ukrainian}

23. Development Strategy of Ivano-Frankivsk Oblast for 2021–2027: Decision of the Regional Council from 21.02.2020. <https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/documentu-2021/10-06-2021-strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoi-oblasti-na-2021-2027-roki.pdf>. {in Ukrainian}

24. Ivano-Frankivsk region in figures. Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk Oblast. https://ifstat.gov.ua/KONF_1/2021/1kv/PDF ; <https://www.ifstat.gov.ua/INDEX.HTM#:~:text.> {in Ukrainian}

25. Analytical report on the results of the construction industry of Ivano-Frankivsk region for 2023 (2024). Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk Oblast. {in Ukrainian}